

Kosmiczny chaos wspierany komputerowo

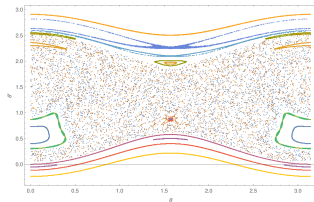
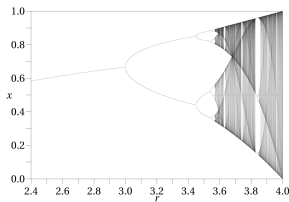
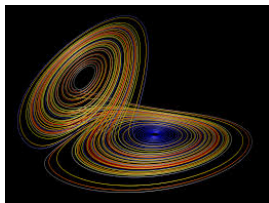
Anna Gierzkiewicz

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

`anna.gierzkiewicz@urk.edu.pl`

LIX SMP w Woli Duckiej
15 – 18 lutego 2019

Myślisz – chaos, widzisz – ?

$$h(f) = \lim_{\epsilon \rightarrow 0} \left(\limsup_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{n} \log N(n, \epsilon) \right)$$

$$\lambda = \lim_{t \rightarrow \infty} \lim_{\delta Z_0 \rightarrow 0} \ln \frac{|\delta Z(t)|}{|\delta Z_0|}$$

► Youtube (Lord8Vader) – atraktor układu Lorenza (1963)

Chaos Devaneya (1989)

Jeśli (X, d) jest przestrzenią metryczną, to $f : X \rightarrow X$ jest odwzorowaniem *chaotycznym* na X , jeśli

D1. f jest tranzytywne $(\forall U, V - \text{otw. } \exists k \in \mathbb{Z} : f^k(U) \cap V \neq \emptyset)$;

(D1* istnieje orbita gęsta;)

D2. punkty okresowe stanowią gęsty podzbiór X ;

D3. f jest wrażliwe na warunki początkowe

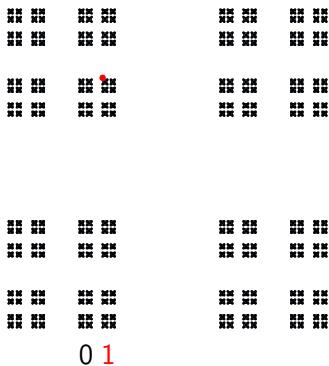
$(\exists \delta > 0 \forall U - \text{otw. } \forall x \in U \exists y \in U \exists k \in \mathbb{Z} : d(f^k(x), f^k(y)) > \delta)$.

Za dużo!

Często $D1 \wedge D2 \implies D3$,
ale D3 działa na wyobraźnię!

$$\Sigma_2 = \{c : \mathbb{Z} \rightarrow \{0, 1\}\}$$

	...	(-3)	(-2)	(-1)	(0)	(1)	(2)	(3)	...
$\mathbb{1} =$	...	1	1	1	1	1	1	1	...
$0 =$	...	0	0	0	0	0	0	0	...
$0\mathbb{1} =$	...	1)	(0	1)	(0	1)	(0	1)	...
$10 =$	...	0)	(1	0)	(1	0)	(1	0)	...
$100 =$	...	(1	0	0)	(1	0	0)	(1	...
.....									
$(e^{-1}\pi) =$	...	1	0	1	0	1	1	0	...

$\Sigma_2 \iff$ zbiór Cantora²

	...	(-3)	(-2)	(-1)	(0)	(1)	(2)	(3)	...
$c =$	...	1	0	1	0	1	1	0	...

Metryka na Σ_2

Odzworowanie $d : \Sigma_2^2 \rightarrow [0, 1]$ zadane przez

$$d(c, c') = \sum_{i \in \mathbb{Z}} \frac{|c(i) - c'(i)|}{2^{|i|}}$$

jest metryką.

Przykład 1.

Odległość $\mathbb{0} = (\dots, 0, 0, 0, 0, \dots)$ od $\mathbb{1} = (\dots, 1, 1, 1, 1, \dots)$:

	...	(-3)	(-2)	(-1)	(0)	(1)	(2)	(3)	...
$\mathbb{1} =$	...	1	1	1	1	1	1	1	...
$\mathbb{0} =$	...	$(\frac{1}{8})$	$(\frac{1}{4})$	$(\frac{1}{2})$	$(\frac{1}{1})$	$(\frac{1}{2})$	$(\frac{1}{4})$	$(\frac{1}{8})$	...
		0	0	0	0	0	0	0	
				0	0	0			
					0				

$$d(\mathbb{0}, \mathbb{1}) = \sum_{i \in \mathbb{Z}} \frac{1}{2^{|i|}} = 3 = \text{diam}(\Sigma_2).$$

$$d(c, c') = \sum_{i \in \mathbb{Z}} \frac{|c(i) - c'(i)|}{2^{|i|}}$$

Przykład 2.

Odległość $\mathbb{1}0 = (\dots, 0, 1, 0, 1, \dots)$ od $\mathbb{1}$:

	...	(-4)	(-3)	(-2)	(-1)	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	...
$\mathbb{1} =$	...	1	1	1	1	1	1	1	1	1	...
$\mathbb{1}0 =$	...	1	$\frac{1}{8}$	1	$\frac{1}{2}$	1	$\frac{1}{2}$	1	$\frac{1}{8}$	1	...
			0						0		
					0		0				

$$d(\mathbb{1}0, \mathbb{1}) = \sum_{i \in \mathbb{Z}} \frac{1}{2^{|2i+1|}} = \frac{4}{3}.$$

$$d(c, c') = \sum_{i \in \mathbb{Z}} \frac{|c(i) - c'(i)|}{2^{|i|}}$$

Przykład 3.

Odległość $\mathbb{0}_{(-123)} = (\dots, \overset{(-123)}{0}, 1, 1, 1, \dots)$ od $\mathbb{1}$:

	...	⁽⁻¹²³⁾	...	⁽⁻²⁾	⁽⁻¹⁾	⁽⁰⁾	⁽¹⁾	⁽²⁾	⁽³⁾	⁽⁴⁾	...
$\mathbb{1} =$	...	1	...	1	1	1	1	1	1	1	...
$\mathbb{0}_{(-123)} =$	...	^(2⁻¹²³) 0	...	1	1	1	1	1	1	1	...

$$d(\mathbb{0}_{(-123)}, \mathbb{1}) = 2^{-123} = d(\mathbb{0}_{(123)}, \mathbb{1}).$$

Czym jest kula w (Σ_2, d) ?

Rozważmy kulę domkniętą o środku w $\mathbb{1}$ i promieniu $\frac{1}{4}$.

	...	(-4)	(-3)	(-2)	(-1)	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	...
$\mathbb{1} =$	...	1	1	1	(1	1	1)	1	1	1	...
					(to musi zostać)						
$d = \frac{1}{4} :$	...	1	1	0	(1	1	1)	1	1	1	...
$d = \frac{1}{4} :$	(0)	0	0	1	(1	1	1)	1	1	1	...
$d = \frac{1}{4} :$	...	1	1	1	(1	1	1)	0	1	1	...
$d = \frac{1}{4} :$	...	1	1	1	(1	1	1)	1	0	0	(0)
$d = \frac{1}{4} :$	(0)	0	1	1	(1	1	1)	1	1	0	(0)
$d \leq \frac{1}{4} :$	(cokolwiek)	1	1	1	(1	1	1)	1	1	(cokolwiek)	

„Shift w prawo” – odwzorowanie $\sigma : \Sigma_2 \rightarrow \Sigma_2$

$$\sigma(c)_i := c_{i-1}.$$

	...	(-4)	(-3)	(-2)	(-1)	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	...
$\sigma^{-1}(c) =$	...	0	0	0	1	1	0	1	0	0	...
$c =$	...	1	0	0	0	1	1	0	1	0	...
$\sigma(c) =$	...	1	1	0	0	0	1	1	0	1	...
$\sigma^2(c) =$	...	0	1	1	0	0	0	1	1	0	...
$\sigma^3(c) =$	...	0	0	1	1	0	0	0	1	1	...

Własności σ

- bijekcja (homeomorfizm)
- punkty stałe: $\emptyset, \mathbb{1}$.
- punkty okresowe: ciągi okresowe.

Chaotyczne własności σ : tranzytywność

- tranzytywność: $(\forall U, V - \text{otw. } \exists k \in \mathbb{Z} : \sigma^k(U) \cap V \neq \emptyset)$;
- więcej: istnieje orbita gęsta w Σ_2 , np.:

...(cokolwiek)... 0 1 00 01 10 11 000 001 010 011 100 101 110 111 0000 ...

Chaotyczne własności σ : gęstość orbit okresowych

- Do każdego ciągu można podejść dowolnie blisko ciągiem okresowym:

	...	(-5)	(-4)	(-3)	(-2)	(-1)	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	...
$c =$	...	0	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	...
$d \leq 2 :$	...	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	...
$d \leq 1 :$	...	1)	(0	1	1)	(0	1	1)	(0	1	1)	(0	...
$d \leq \frac{1}{2} :$	...	1	1	0)	(0	0	1	1	0)	(0	0	1	...
$d \leq \frac{1}{4} :$	...	0	1)	(0	0	0	1	1	0	1)	(0	0	...

Chaotyczne własności σ : wrażliwość na warunki początkowe

- σ jest wrażliwe na warunki początkowe
 $(\exists \delta > 0 \forall U - \text{otw.} \forall x \in U \exists y \in U \exists k \in \mathbb{Z} : d(\sigma^k(x), \sigma^k(y)) > \delta)$.
- Nieważne, jak blisko leżą dwa (różne) ciągi –
 – któraś iteracja (być może ujemna) rozdzieli je na co najmniej $\delta = 1$:

	...	(-123)	(-122)	...	(-2)	(-1)	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	...
$\mathbb{1} = \sigma^n(\mathbb{1}) =$	...	1	1	...	1	1	1	1	1	1	1	...
$c =$	...	0	1	...	1	1	1	1	1	1	1	...
$\sigma(c) =$	...	1	0	...	1	1	1	1	1	1	1	...
$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\ddots$	$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$
$\sigma^{121}(c) =$	...	1	1	...	0	1	1	1	1	1	1	...
$\sigma^{122}(c) =$	...	1	1	...	1	0	1	1	1	1	1	...
$\sigma^{123}(c) =$	...	1	1	...	1	1	0	1	1	1	1	...

$$d(c, \mathbb{1}) = 2^{-123}, \quad \text{ale} \quad d(\sigma^{123}(c), \sigma^{123}(\mathbb{1})) = 1.$$

▶ Youtube (Stanley Wang) – dwie orbity atraktora układu Lorenza

Semi-sprzężenie z shiftem

Rozważmy odwzorowanie $f : X \rightarrow X$.

Odwzorowanie f jest *chaotyczne w sensie istnienia dynamiki symbolicznej*, jeśli istnieje zbiór zwarty Y , niezmienniczy dla f , oraz ciągła surjekcja $g : Y \rightarrow \Sigma_2$ taka, że $f|_Y$ jest *semi-sprzężona* z σ przez zależność:

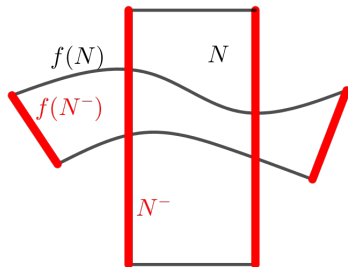
$$g \circ f|_Y = \sigma \circ g.$$

Wtedy f ma na Y co najmniej tak bogatą dynamikę, jak σ na Σ_2 .

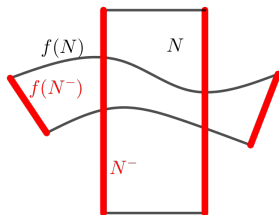
H-zbiór

- Ciągłe odwzorowanie
 $f : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^n$
- s i u oznaczają kierunki „stabilny” i „niestabilny”
- Definiujemy zbiór $N = \overline{B}_u \times \overline{B}_s$ z wyróżnionym „zbiorem wejścia”: $N^- = \partial B_u \times \overline{B}_s$

Samonakrywanie:

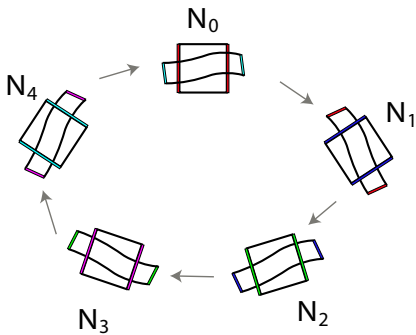
Twierdzenie. Istnienie punktu stałego
[Miranda 1940].

Jeśli $N \xrightarrow{f} N$, to istnieje punkt $p \in N$ taki, że

$$f(p) = p.$$

Wniosek dla odwzorowania Poincarégo P

Jeśli $N \xrightarrow{P} N$ i P jest odwzorowaniem Poincarégo, to istnieje orbita okresowa dla układu dynamicznego.

Twierdzenie. Istnienie punktu okresowego.

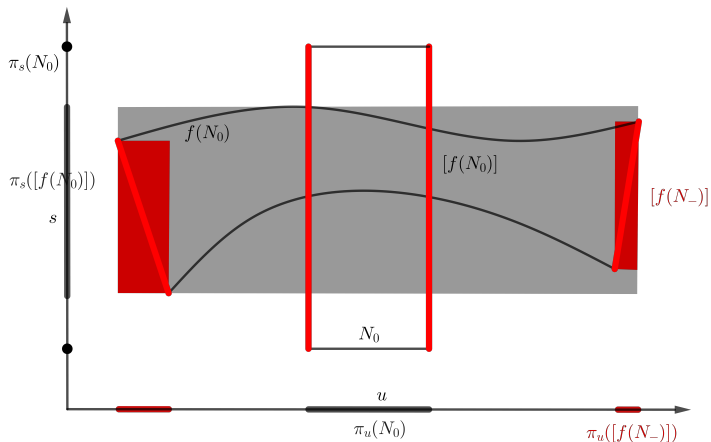
$$N_0 \xrightarrow{f} N_1 \xrightarrow{f} \dots \xrightarrow{f} N_k \xrightarrow{f} N_0,$$

to istnieje k -okresowy punkt przechodzący przez te zbiory.

Wniosek dla P

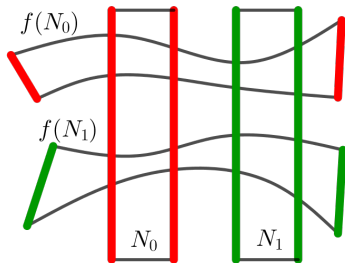
Jeśli ta relacja zachodzi dla odwzorowania Poincarégo P , to dostajemy punkt stacjonarny dla P^k , który leży na orbicie okresowej układu.

Arytmetyka przedziałowa a nakrywanie:

Naiwnie:

$$\begin{cases} \pi_u([f(N_-^{lew})]) < \pi_u(N_0) < \pi_u([f(N_-^{praw})]) \\ \pi_s(N_0^{dol}) < \pi_s([f(N_0)]) < \pi_s(N_0^{gor}) \end{cases}$$

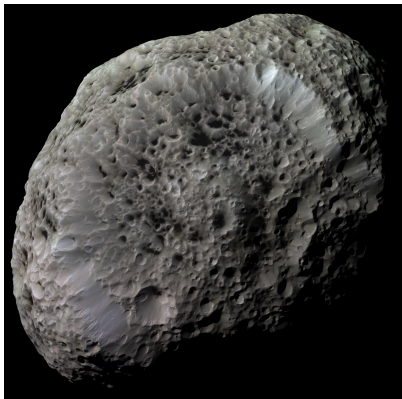

Chaotyczne nakrywanie („podkowa topologiczna”)

Układ dwóch rozłącznych h-zbiorów spełniający relacje:

$$\begin{aligned} N_0 &\stackrel{f}{\rightrightarrows} N_0 & N_0 &\stackrel{f}{\rightrightarrows} N_1 \\ N_1 &\stackrel{f}{\rightrightarrows} N_0 & N_1 &\stackrel{f}{\rightrightarrows} N_1 \end{aligned}$$

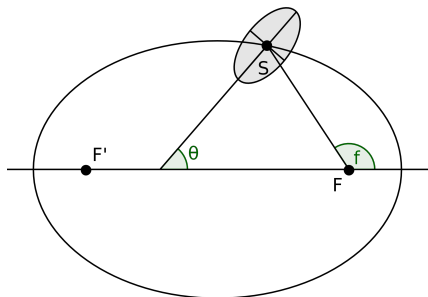
oznacza, że f jest chaotyczne w sensie semi-sprzężenia z shiftem na przestrzeni Σ_2 (*dynamika symboliczna*).

Hyperion, Wikipedia

Hyperion, księżyc Saturna

- Osie (w km): $360.2 \times 266 \times 205.4$
- Rotacja własna θ prawdopodobnie chaotyczna (obserwacje *Voyagerów*)
- [▶ Youtube \(Kurdistan Planetarium\)](#)

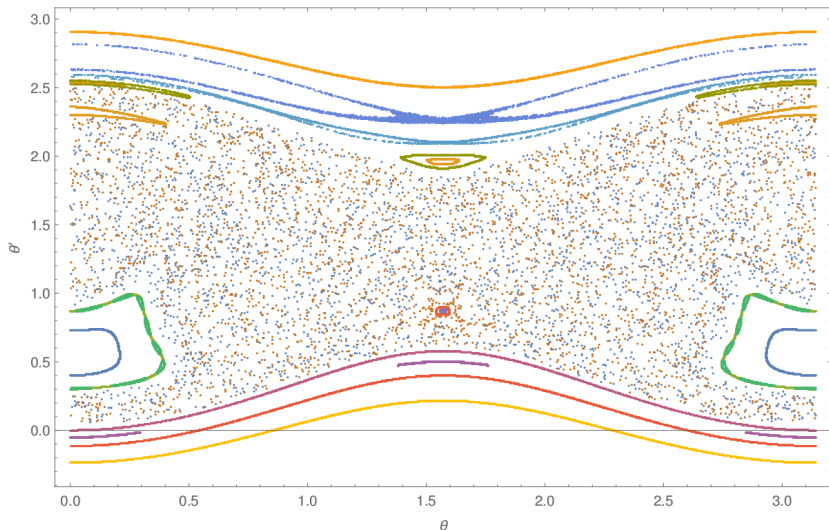

Układ dynamiczny rotacji jednoosiowej

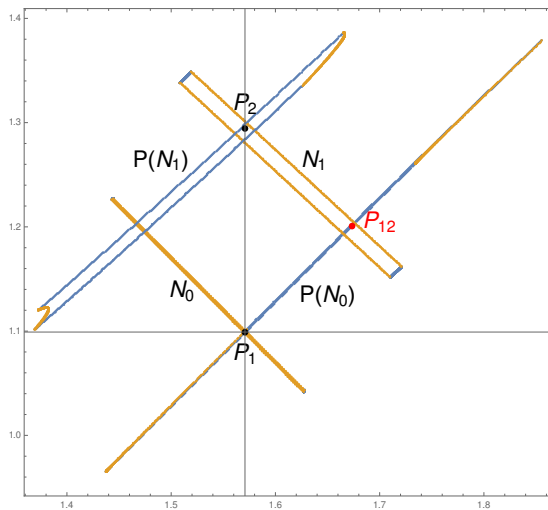
$$\begin{cases} \theta' = \phi \\ \phi' = -\frac{\omega^2}{2r^3} \sin 2(\theta - f) \\ f' = \frac{(1+e \cos f)^2}{(1-e^2)^{3/2}} \end{cases}$$

gdzie $r = \frac{1-e^2}{1+e \cos f}$, $(\theta, \phi, f) \in \mathbb{R}/\pi\mathbb{Z} \times \mathbb{R} \times \mathbb{R}/2\pi\mathbb{Z}$.

Przekrój Poincarégo dla $f = 0$, $e = 0.1$, $\omega^2 = 0.79$. Zmienna θ jest π -okresowa:

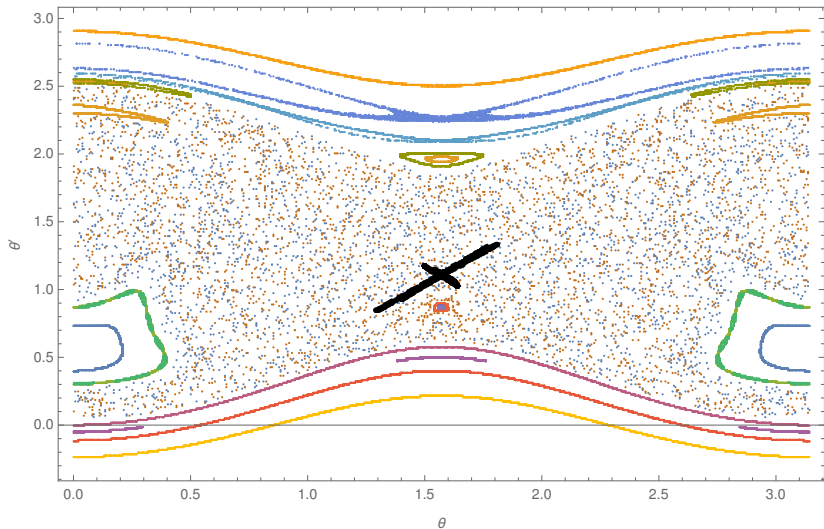

$$N_0 \xrightarrow{P} N_0 \xrightarrow{P} N_1 \xrightarrow{P} N_1 \xrightarrow{P} N_0:$$

Gdzie leży ta podkowa na przekroju Poincarégo?

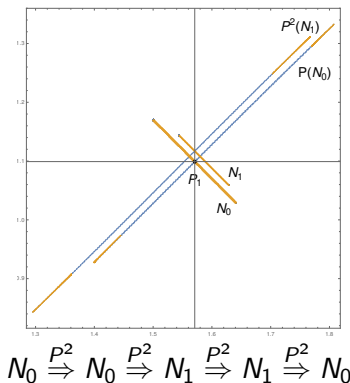

Czasem potrzeba wyższych iteracji (podkowa dla P^k):

$$N_0 \xrightarrow{P} N_0 \xrightarrow{P} N_1 \xrightarrow{P} \dots \xrightarrow{P} N_k \xrightarrow{P} M_0 \xrightarrow{P} M_0 \xrightarrow{P} M_1 \xrightarrow{P} \dots \xrightarrow{P} M_k \xrightarrow{P} N_0$$

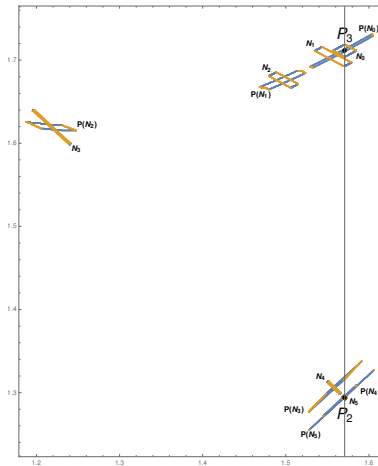
$$\implies N_0 \xrightarrow{P^k} N_0 \xrightarrow{P^k} M_0 \xrightarrow{P^k} M_0 \xrightarrow{P^k} N_0$$

Podkowa dla P^2 , związana z punktem P_1 :

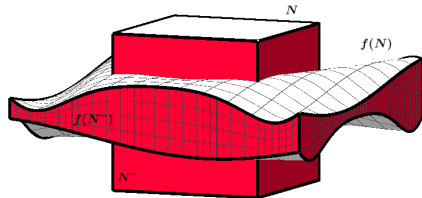
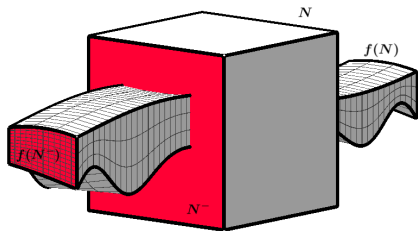

Podkowa dla P^4 , z P_2 do P_3 :

$$N_0 \xrightarrow{P^4} N_0 \xrightarrow{P^4} M_0 \xrightarrow{P^4} M_0 \xrightarrow{P^4} N_0$$

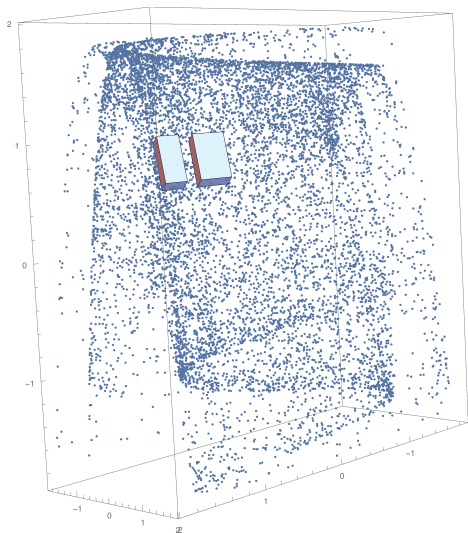

Samonakrywanie w $\mathbb{R}^3$:

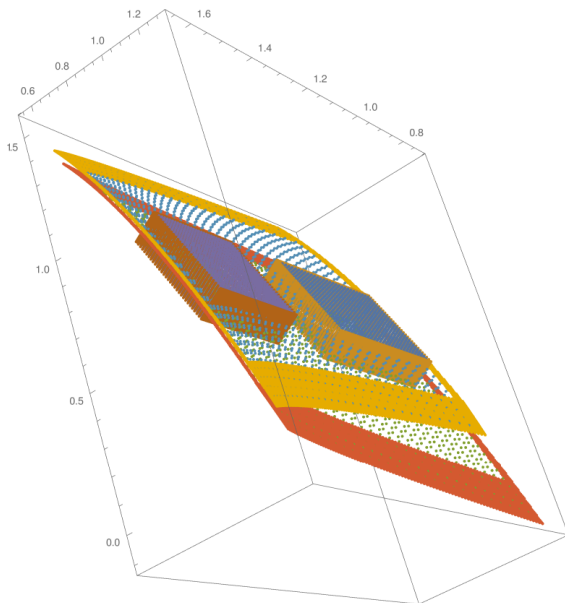

„Henon 3D” i atraktor „złożony ręcznik”:

$$H(x, y, z) = (a - y^2 - bz, x, y), \quad a = 1,76, \quad b = 0,1$$

H^4 [Q. Li i X.-S. Yang, 2006]:

I SENSE YOU
HAVE
QUESTIONS!

ENTER, MY
CHILD, AND LET
THE POWER OF
SCIENCE REVEAL
ALL!

'kay.